

Статус слідчого в процесі кримінально-процесуального доказування

О. В. Рибалка,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
правових дисциплін
Навчально-консультаційного
центру Національного
університету «Одеська
юридична академія» у
м. Черкаси

На основі аналізу обсягу, спрямованості і характеру діяльності слідчого, змісту функцій, які він виконує під час досудового слідства досліджується статус слідчого у процесі кримінально-процесуального доказування.

Ключові слова: статус слідчого, кримінально-процесуальне доказування, функції слідчого, функція розслідування, функція обвинувачення, функція захисту, судове вирішення справи, кримінально-процесуальне законодавство

Статус слідчого у процесі кримінально-процесуального доказування визначається змістом тієї процесуальної функції, яку він покликаний виконувати у кримінальному судочинстві.

У юридичній науці і, зокрема у кримінально-процесуальному праві, проблему функцій прийнято відносити до фундаментальних. Актуальність проблеми пояснюється, насамперед, значенням і тією роллю, яку функції відіграють у вирішенні завдань кримінального процесу. До проблеми кримінально-процесуальних функцій зверталися такі вчені, як П. Елькінд, Я. Мотовиловкер, М. Строгович, О. Ларін, С. Альперт та ін. Розв'язання цієї проблеми є одним з важливих аспектів як для оцінки ефективності досудового слідства, так і діяльності його головного суб'єкта – слідчого.

Функції є невід'ємною складовою кримінально-процесуальної діяльності. Тому кримінальний процес може також розглядатися не тільки як система послідовних стадій, а й як система функцій суб'єктів кримінально-процесуальних відносин.

У науці радянського періоду існувало дві основні точки зору щодо поняття кримінально-процесуальної функції. За однією функціями визнавали окремі види, окремі напрями кримінально-процесуальної діяльності, котрі відрізняються за своєю спрямованістю, найближчою метою, на досягнення якої спрямовано цей вид діяльності, і навколо яких складається діяльність усіх учасників кримінального судочинства [1, 64–65; 2, 73]. За другою – під ними розуміють визначені нормами права відповідні напрями кримінально-процесуальної діяльності, спеціальне призначення і роль її учасників [3, 175] або ж основний процесуальний обов'язок, у якому виявляється головне призначення і визначена процесуальна роль кожного з учасників процесу [4, 52; 5, 54].

Свого часу доволі поширеною стала концепція трьох процесуальних функцій:

- 1) кримінального переслідування (обвинувачення);
- 2) захисту;
- 3) судового вирішення справи.

Водночас не існує завершеної теорії, яка давала б чітке і логічне уявлення про функції названого процесу. Зокрема, відсутня загально-визнана точка зору про поняття кримінально-процесуальної функції та її сутність, відмінні риси і особливості. Немає всебічного дослідження змісту зазначеної функції слідчого як суб'єкта доказування.

Функції правомірно відносять до об'єктивних категорій науки кримінального процесу. Характерними рисами останніх є те, що вони мають законодавче закріплення; репрезентують основні напрями процесуальної діяльності; є домінуючими при визначенні правового статусу суб'єктів кримінального процесу; спрямовані на вирішення завдань кримінального судочинства; здійснюються суб'єктами названого процесу.

Функція (від лат. *functio* – виконання, здійснення) означає: діяльність, обов'язок, робота, призначення [6, 727]. У загальному розумінні функція в кримінальному процесі – це діяльність конкретного суб'єкта,

яку він здійснює відповідно до свого процесуального статусу.

На думку М. Л. Якуб, до процесуальних функцій слід відносити такі види процесуальної діяльності, від яких залежить порушення, рух і вирішення кримінальної справи. І в цьому зв'язку виділяють два аспекти функцій: один – як основний обов'язок органу чи особи, що є учасником провадження у справі, другий – як вид, напрям його процесуальної діяльності [7, 87–89].

На думку О. М. Ларіна процесуальні функції в кримінальному судочинстві – це види (компоненти, частини) процесуальної діяльності, що розрізняються за особливими безпосередніми цілями, які досягаються в підсумку провадження у справі [8, 5].

До основних функцій, окрім обвинувачення, захисту і вирішення справи (правосуддя), С. А. Альперт також відносить: розслідування справи, нагляд за дотриманням і правильним застосуванням законів (прокурорський нагляд), підтримання цивільного позову, заперечення проти нього [9, 21].

Визначаючи кримінально-процесуальні функції як окремі напрями діяльності, В. М. Тертишник вказує на п'ять основних функцій: розслідування, нагляд, обвинувачення, захист, правосуддя [10, 12].

На наш погляд, **кримінально-процесуальні функції** – це окремі види діяльності суб'єктів, які визначають їх основне призначення в кримінальному процесі, зумовлене виконанням покладених обов'язків і реалізацією наданих прав.

Поняття функції в праві, і у кримінальному процесі, зокрема, тісно пов'язане з її носієм. При цьому функція охоплює як розумову, так і практичну діяльність конкретного суб'єкта кримінально-процесуальних відносин.

Правильне розуміння функції та її змісту має важливе значення у розумінні ролі слідчого як суб'єкта доказування. Успішне доказування у кримінальній справі, як і здійснення розслідування загалом, тісно пов'язане із змістом процесуальної функції слідчого, на якого законом покладено обов'язок доказування (ст. 22 КПК України).

Обсяг, спрямованість і характер діяльності слідчого, зміст його функції як суб'єкта доказування визначається процесуальним інтересом, який впливає із завдань кримінального судочинства, обов'язків, прав і повноважень слідчого. Особливістю діяльності останнього, як суб'єкта доказування, по-перше, є те, що його процесуальне право при відповідних умовах стає його обов'язком. Наприклад, процесуальна самостійність слідчого (ст. 114 КПК України), що репрезентує по суті його права, обмежена тим, що він зобов'язаний виконувати (за деякими винятками) письмові вказівки прокурора, начальника слідчо-

го відділу в справі, навіть у разі незгоди з цими вказівками.

По-друге, як зазначає А. Я. Дубинський, наявність доказів перетворює право слідчого у виборі варіанту процесуального рішення на обов'язок діяти в конкретній ситуації певним чином [11, 25].

Логічно, що при визначенні процесуальної функції слідчого необхідно брати до уваги його правовий статус. Але, як вказує О. М. Ларін, не можна відводити функції службову, другорядну роль і підкоряти її правовому статусу, тому що це – поняття одного рівня [8, 14].

В. А. Стрёмовський обстоював точку зору про те, що слідчий у кримінальному процесі одночасно виконує функцію обвинувачення і функцію захисту [12, 122]. Проте дії слідчого не утворюють самостійної функції обвинувачення чи захисту, а складають необхідний елемент (складову) розслідування.

На думку В. М. Савицького, слідчий до притягнення особи як обвинуваченого здійснює функцію розслідування, а потім реалізує функції: обвинувачення, захисту і вирішення справи [13, 44]. Подібна позиція й у С. А. Альперта, який вважає, що в ході реалізації слідчим функції розслідування справи, коли встановлену особу, яка вчинила злочин, він притягує як обвинуваченого, формулює і пред'являє відповідне обвинувачення, і тим самим реалізує з цього моменту функцію обвинувачення [9, 22].

З огляду на чинне кримінально-процесуальне законодавство України не логічно заперечувати наявність у слідчого права на обвинувачення. Чинний КПК України (ст.ст. 131–144, 223–224) надає слідчому право виносити постанову про притягнення особи як обвинуваченого, складати обвинувальний висновок. Водночас ці дії здійснюються у зв'язку з розслідуванням злочину і провадженням у кримінальній справі, є складовою цього процесу, а право слідчого на обвинувачення має попередній характер і не є головним чи обов'язковим. Розслідування ж, як процесуальна функція, є постійною і основною. Зміст цієї функції складають окремі напрями діяльності слідчого, які деколи ще називають функціями [14, 44–45]. Останні є складовими і реалізуються у межах функції розслідування.

Вирішення кримінальної справи можливе на етапі розслідування за наявності для цього законних підстав, проте також не утворює самостійної функції слідчого. Концепція, відповідно до якої слідчий наділяється функціями обвинувачення, захисту і вирішення справи, репрезентує діяльність слідчого як суб'єкта доказування. Так, в ній відсутній розгляд останнім заяв і повідомлень про злочини, де здійснюється доказування обставин, які є підставами до порушення кримінальної

справи (ч. 2 ст. 94 КПК України), і обставин, що виключають її порушення (ст. 6 КПК України). Не враховано такий важливий напрям діяльності як дослідження слідчим обставин предмета доказування.

До функцій слідчого Н. О. Якубович відносять: розкриття злочинів; кримінальне переслідування; запобігання злочинам [15, 57–58]. Але такий підхід має однобічний (обвинувальний) характер. Першочерговою є діяльність слідчого, спрямована на викриття і притягнення особи до кримінальної відповідальності. Це важливо по відношенню до винних, але при цьому як другорядну подано діяльність слідчого щодо встановлення істини, захисту невинуватих від необґрунтованої підозри і обвинувачення у вчиненні злочину. Вимога всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи розглядається лише як шлях доказування винуватості особи, яка вчинила злочин. Це не можна визнати правильним.

Виходячи з вимог об'єктивності і повноти, такий підхід не сприяє досягненню мети кримінально-процесуального доказування. Крім того, запобігання і розкриття злочинів – завдання кримінального процесу, а не функція його суб'єктів.

У діяльності слідчого М. С. Строгович виокремлює функції: кримінального переслідування або обвинувачення; захисту; вирішення справи [16, 225–229]. Вважаємо, що зазначені напрями діяльності входять до функції розслідування, існують тільки у зв'язку і у період провадження досудового слідства. За своєю процесуальною природою і призначенням слідчий як представник органу досудового слідства не може здійснювати ні функцію обвинувачення, ні захисту і, тим більше, функцію правосуддя.

На думку А. П. Гуляєва, слідчий здійснює такі функції: розгляд заяв і повідомлень про злочини; дослідження обставин справи; обвинувачення у вчиненні злочину; захист громадян від безпідставного обвинувачення у вчиненні злочину; забезпечення відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочинцем, і виконання вироку в частині конфіскації майна; запобігання злочинам і вжиття заходів усунення обставин, що сприяють їх вчиненню; розшук обвинувачених, місце перебування яких невідоме; вирішення кримінальних справ. З огляду на багатогранну і різнобічну діяльність слідчого, цей перелік можна продовжити, але, вважаємо, такий підхід до визначення функцій слідчого не можна визнати вірним.

Діяльність слідчого як суб'єкта кримінально-процесуального доказування має специфічні ознаки, а саме: вона є законною лише у зв'язку з порушенням справи, перевіркою і вирішенням заяви (повідомлення) про злочин; може здійсню-

ватися тільки належним суб'єктом, тобто слідчим, якому доручена перевірка заяви або повідомлення про злочин, чи слідчим, у провадженні якого знаходиться справа; урегульована нормами КПК України і має характер кримінально-процесуальної; породжує кримінально-процесуальні відносини і має правові наслідки; здійснюється у встановлені законом строки і вимагає дотримання процесуальної процедури; знаходить прояв у процесуальних рішеннях, процесуальних і слідчих діях, у необхідних випадках – потребує дотримання письмової форми; в установлених випадках дозволяє застосування заходів процесуального примусу та обмеження прав і свобод громадян; повинна мати логічне завершення у вигляді рішення з дотриманням процесуальної форми; передбачає правову відповідальність за порушення вимог закону при провадженні процесуальних і слідчих дій.

Діяльність слідчого як суб'єкта доказування визначається загальними завданнями кримінального процесу і спрямована на: встановлення об'єктивної істини у справі; захист прав і законних інтересів учасників кримінально-процесуальних відносин; законне вирішення справи. Буде правильним при визначенні функції слідчого та її змісту брати до уваги завдання кримінального судочинства. З їх урахуванням визначають завдання стадій кримінального процесу, а також функції його суб'єктів.

Зміст функції розслідування злочинів у діяльності слідчого як суб'єкта доказування, на наш погляд, становлять такі напрями: розгляд заяв і повідомлень про злочини та вирішення питання про порушення справи; дослідження обставин, що складають предмет доказування в справі; формулювання слідчим попереднього обвинувачення; забезпечення реалізації прав і законних інтересів іншими учасниками кримінально-процесуального доказування; доказування у зв'язку з прийняттям підсумкових рішень у справі.

Здійснення слідчим різних видів діяльності, які відрізняються за спрямованістю і призначенням, в практичному плані складає їх тісний взаємозв'язок, що утворює *основу процесуальну функцію слідчого – розслідування злочинів*.

Чіткий поділ процесуальних функцій передбачає наявність рівних прав суб'єктів у реалізації ними принципу змагальності, що сприяє досягненню мети доказування. Тому, вважаємо доцільним і необхідним у новому КПК України законодавчо визначити, що: 1) кримінальний процес ґрунтується на поділі процесуальних функцій між суб'єктами, зобов'язаними здійснювати доказування, суб'єктами, що мають право брати участь у доказуванні, і суб'єктами, які залучаються до участі в доказуванні; 2) процесуальні функції розслідування, обвинувачення, захисту і право-

суддя є відокремленими і не можуть здійснюватися одним і тим самим органом або посадовою особою; 3) право формулювання і висунення попереднього обвинувачення має орган, що провадить розслідування (слідчий, прокурор), а доказування обвинувачення в суді покладається на обвинувача.

Правильне визначення змісту функції в діяльності слідчого, як суб'єкта доказування, дасть можливість точно регламентувати його місце серед інших учасників кримінально-процесуальних відносин, визначити роль і призначення у вирішенні завдань судочинства. Права і обов'язки слідчого, хоч і не систематизовані, але закріплені в КПК, а питання щодо його процесуальної функції, її змісту залишається дискусійним. Одним із варіантів його вирішення могло б стати прийняття Закону «Про органи досудового слідства», в якому, крім прав, обов'язків і повноважень слідчого, потрібно розкрити і зміст функції розсліду-

вання, вказати основні напрями процесуальної діяльності слідчого.

Таким чином, статус слідчого в процесі доказування визначається різними факторами. З одного боку, слідчий є посадовою особою, безпосереднім завданням і функцією якої, є провадження досудового розслідування злочинів у формі досудового слідства. З іншого боку, підтримання прокурором обвинувачення в суді визначає той факт, що результати роботи слідчого проходять через «фільтр» оцінки прокурора. Тим не менше, докази, зібрані і закріплені слідчим, утворюють ту основу, на якій прокурор в суді підтримує обвинувачення. Для суду не має значення, чи проведені слідчі дії з власної ініціативи слідчого, чи за вказівкою прокурора або начальника слідчого відділу. Головним є те, щоб сформовані внаслідок їх проведення докази були належними і допустимими.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. *Даев В. Г.* Процессуальные функции и принципы состязательности в уголовном судопроизводстве / В. Г. Даев // Правоведение. – 1974. – № 1. – С. 64-73.
2. *Нажимов В. П.* Об уголовно-процессуальных функциях / В. П. Нажимов // Правоведение. – 1973. – № 5. – С. 73-75.
3. *Шимановский В. В.* К вопросу о процессуальной функции следователя в советском уголовном процессе / В. В. Шимановский // Правоведение. – 1965. – № 2. – С. 174-177.
4. *Кокорев Л. Д.* Участники правосудия по уголовным делам / Л. Д. Кокорев. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1971. – 160 с.
5. *Элькинд П. С.* Сущность советского уголовно-процессуального права / П. С. Элькинд. – Л., 1963. – 172 с.
6. Словник іншомовних слів / Л. О. Пустовіт, О. І. Скопненко, Г. М. Сюта та ін. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.
7. *Якуб М. Л.* Понятие процессуальной функции в советском уголовном судопроизводстве / М. Л. Якуб // Правоведение. – 1973. – № 5. – С. 85-89.
8. *Ларин А. М.* Расследование по уголовному делу: процессуальные функции / А. М. Ларин. – М. : Юрид. лит., 1986. – 159 с.
9. *Альперт С. А.* Субъекты уголовного процесса / С. А. Альберт. – Харьков, 1997. – 124 с.
10. *Тертышник В. М.* Уголовный процесс. – Харьков : Арсис, 2000. – 575 с.
11. *Дубинский А. Я.* Исполнение процессуальных решений следователя. Правовые и организационные проблемы / А. Я. Дубинский. – К. : Наукова думка, 1984. – 182 с.
12. *Стремовский В. А.* Участники предварительного следствия в советском уголовном процессе / В. А. Стремовский. – Ростов-на-Дону, 1966. – 260 с.
13. *Савицкий В. М.* Очерк теории прокурорского надзора в уголовном судопроизводстве. – М. : Наука, 1975. – 383 с.
14. *Савонюк Р. Ю.* Кримінально-процесуальна функція та її зміст у діяльності слідчого як суб'єкта доказування / Р. Ю. Савонюк // Право України. – 2001. – № 2. – С. 69-73.
15. *Якубович Н. А.* Теоретические основы предварительного следствия : [учеб. пособ.] / Н. А. Якубович. – М., 1971. – 142 с.
16. *Строгович М. С.* Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович. – М., 1971. – Т. 1. – 470 с.

Рыбалка А. В. Статус следователя в процессе уголовно-процессуального доказывания

На основе анализа объема, направленности и характера деятельности следователя, содержания функций, которые он выполняет в ходе досудебного следствия, рассматривается статус следователя в процессе уголовно-процессуального доказывания.

Ключевые слова: статус следователя, уголовно-процессуальное доказывание, функции следователя, функция расследования, функция обвинения, функция защиты, судебное решение дела, уголовно-процессуальное законодательство

Rybalka Oleksandr. The status of the investigator in the criminal procedure of proving

The status of the investigator in the criminal procedure of proving is examined based on the analysis of the volume, direction and nature of the investigator's activity, content of the functions that he performs during the pre-trial investigation.

Key words: status of investigator, criminal procedure of proving, functions of investigator, function of investigation, function of prosecution, function of defense, judicial decision of case, criminal procedure law